

Kiek kelio mus skiria nuo tų blyškaus mėlynumo kalnų? Kokio pločio ši prieš akis besidriekianti lyguma, užlieta ryškios pava-sario saulės spindulių? Prireiktų dienos įveikti pėsčiomis. Rai-tam pakaktų valandos eiklia risčia. O mums šis kelias tolimas, labai tolimas, begalinis. Tie kalnai – ne šio pasaulio, ne mūsų pasaulio. Mus ir šiuos kalnus skiria viela.

Mūsų troškimai, mūsų tankiai plakančios širdys, kraujas, pulsuojantis smilkiniuose – viskas pasmerkta. Tarp mūsų ir ly-gumos ištempta viela. Dvi eilės vielų su viršuje spingsinčiomis raudonomis lemputėmis, lyg mus tykančios mirties akimis, sekančiomis visus, įkalintus šiame keturkampyje, apjuostame dviem eilėmis įelektrintos vielos, ir atskirtus aukšta balta siena.

Niekados nesikeičiantis vaizdas, niekadoms nesikeičiantys jausmai. Stovime priešais savo barako langus, stebeilydamiesi į viliojančius tolius, o širdis veržiasi iš krūtinės nuo įtampos ir bejėgiškumo.

Mus skiria dešimt metrų. Persisveriu pro langą, stengda-masis įsižiūrėti į tolimą laisvę. Friedelei neduota net to, ji kali griežto režimo sąlygomis. Aš galiu laisvai judėti po lagerį, jai tai draudžiama.

Aš gyvenu 9-ame barake, tai vienas ligoninės barakas. Friedelę apgyvendino 10-ame, ten irgi guli ligoniai, bet ne tokie, kaip pas mus. Mūsiškiame žmonės, susargdinti nuožmių gyvenimo

sąlygų, išsekinti bado ir nepakeliamo darbo. Nustatant ligą, tokios priežastys čia laikomos natūraliomis.

10-as barakas vadinamas *Eksperimentiniu*. Jame uždarytos moterys yra atiduotos į sadistų, prisistančių profesoriais, rankas, čia su jomis daromi dar niekada neregėti dalykai, kėsiantis į gražiausia, ką moteriai davė gamta: į moteriškumą ir motinystę.

To negalima lyginti su atvejais, kai nukenčia mergina, prieš savo valią priversta atsiduoti nesivaldančiam užpuolikiui, siekiančiam patenkinti laukinę aistrą, nes šį geismą kuria pats gyvenimas, žmogaus prigimtis. Bet to, kas vyksta 10-ame barake, nekursto jokios nevaldomos aistros – čia siautėja politinė beprotybė ir finansinis godumas.

Visa tai žinodami, stebeilijamės į Pietų Lenkijos lygumą, nors mūsų širdys trokšta pasileisti bėgte per lankas ir pelkes, mus skiriančias nuo mėlynųjų Beskidų horizonte. Bet žinome ir dar šį tą. Žinome, kad mūsų laukia vienintelė baigtis, vienintelis išsilaisvinimas iš spygliuota tvora aptverto pragaro: mirtis.

Žinome ir dar kai ką – ji čia lankosi įvairiausiais pavidalais.

Gāli pasirodyti kaip garbingas priešininkas, kurio nė su gydytojo pagalba nenugalėsime. Gāli apsilankyti, lydima ištikimiausių pavaldinių – bado, šalčio ir parazitų – vis vien mūsų baigtis oficialiuose registruose bus įrašyta kaip natūrali mirtis.

Tačiau ji mus aplankys kitokiu būdu – taip, kaip nusinešė milijonų mūsų pirmtakų čia gyvybę. Atslinks tyli ir nepastebima, netgi beveik bekvapė.

Mes žinome ir tai, kodėl jos nematome: ji slepiasi po *Tarnkappe*.* Iš tikrųjų ši mirtis yra uniformuota, nes dujų čiaupą sukioja žmogus su SS uniforma.

* *Vok.*; Nematoma kepurė.

Todėl ir trokštame neįmanomo, spoksodami į tuos blyškaus mėlynumo kalnus, iki kurių – tik trisdešimt penki kilometrai, bet mes nuo jų atskirti amžiams.

Todėl persisveriu žemai pro langą į 10-o barako pusę, kur stovi ji.

Todėl jos delnai taip giliai įsispraudžia į metalinį tinklą ant lango.

Todėl jos galva palinksta prie medinio lango rėmo – kad nesiliautų manęs ilgėtis, kaip mudu nesiliaujame ilgėtis aukštų blyškaus mėlynumo kalnų.

Sužaliavusi žolė, rudi, netrukus išsprogsiantys kaštonų pumpurai ir diena po dienos vis šilčiau glostanti pavasario saulė, rodė, skelbė naujo gyvenimo pradžia. Tačiau pasaulį kaustė mirties šaltis. Ėjo 1943 metų pavasaris.

Vokiečiai buvo giliai įsiskverbę į Rusiją, ir dar niekas neprašavo visiškai kitokios karo baigties.

Vakarų sąjungininkai dar nebuvo įkėlę kojos į žemyną.

Teroras, siaubiantis Europą, augo, įgydamas vis žiauresnes formas.

Žydai buvo tapę užkariautojų žaisliuku. Vokiečiai žaidė su jais katės ir pelės žaidimą. Kasnakt Amsterdamo gatvėmis griaudėdavo motociklai, grindinį trypė odinių aulinių padai, o viršum anksčiau ramybėje skendėjusių kanalų aidėjo komandos.

Tuo metu Vesterborke* pelę dažnai paleisdavo iš nagų. Žmonės galėdavo laisvai judėti po lagerį, buvo leidžiami siuntiniai, šeimos gyveno kartu. Laiškuose į Amsterdamą visi pavyzdingai rašydavo: „man viskas gerai“, todėl likę namie nesipriešindami pasiduodavo į *Grüne Polizei*** rankas.

Vesterborke žydams buvo kuriama iliuzija, kad galbūt viskas ilgainiui išsispręs: nors jie dabar ir atskirti nuo visuomenės,

* Tranzitinė Olandijos žydų koncentracijos stovykla, 1939 m. Olandijoje įkurta kaip žydų pabėgėlių iš Vokietijos stovykla, vėliau per II pasaulinį karą perimta vokiečių. (*Visos pastabos – vertėjos.*)

** Nacių Vokietijos viešosios tvarkos policija žaliomis uniformomis.

bet ateis diena, kai bus leista sugrįžti atgalios. Kaip toje populiarioje dainoje: „Kai karas baigsis, grįšime namo...“

Bet ne tik nesuprato, kas jų iš tikrųjų laukia – pasitaikė ir tokių, kurie išdrįsdavo – o gal buvo pernelyg patiklūs – Vesterborke pradėti naują gyvenimą ir kurti šeimas. Kiekvieną vakarą lageryje apsilankydavo Vesterborko mero įgaliotinis daktaras Molhuijsenas, ir vieną gražų rytą – vieną iš tų devynių balandžio dienų – priešais jį stėjo Hansas ir Friedelė.

Du idealistai: jis – dvidešimt septynerių, vienas žymiausių lagerio gydytojų, ji – vos aštuoniolikos. Susipažino ligoninės skyriuje, kuriam jis vadovavo, o ji dirbo slaugytoja. „Nes po vieną esame niekas, o kartu esame viskas“, – tąkart sueiliavo jis Friedelei, ir šie žodžiai tiksliai apibūdino jų jausmus. Jie tikėjo, kad, būdami kartu, viską įveiks. Galbūt net karo pabaigos sulauks Vesterborke. O jeigu pakliūtų į Lenkiją, drauge kovotų už išlikimą. Juk karas kada nors baigsis, o vokiečių pergale vis vien niekas netikėjo.

Taip juodu drauge praleido pusmetį. Jauną porą apgyvendino „gydytojų kambaryje“, kartoninėje dėžėje, juos skyrusioje nuo didžiulio barako, kuriame – šimtas trisdešimt moterų. Tiesa, čia jie gyveno ne vienudu: kambarėlis priklausė dar vienam gydytojui, o vėliau įkėlė dvi sutuoktinių poras. Ne pati tinkamiausia aplinka jaunavedžių gyvenimo pradžiai. Bet tai buvo visiška smulkmena, palyginti su deportacijomis: kiekvieno antradienio rytą iš lagerio išveždavo po tūkstantį.

Vežė vyrus, moteris, senus ir jaunus, kūdikius ir net ligonius. Tik nedidelei daliai pastarųjų padarydavo išimtį, jei Hansas ir jo kolegos įrodydavo, kad ligotas žmogus per silpnas ištvirti trijų dienų kelionę traukinyje gulomis. Laimė nusišypsodavo ir privilegijuotiesiems: krikščytytiems, iš mišrių santuokų ir vadinamiesiems *Alte Kamp-Insassen*,* kurie lageryje

* Stovyklos senbuviai.

gyveno jau nuo 1938 metų, bei nuolatiniam personalui, kaip antai, Hansui su Friedelei.

Lageryje egzistavo atskiras personalo sąrašas, į jį buvo įtraukta tūkstantis pavardžių. Bet gyventojų skaičius vis pildėsi iš miestų atvežamais asmenimis, kuriems buvo taikomos išimtys: kartais – įsikišus vokiečiams, kartais – už jų nuopelnus visuomenei, bet dažniausiai nulemdavo senieji ryšiai su Žydų tarybos* nariais arba su *Alte Kamp-Insassen*, lageryje turintiems įtakingas pozicijas. Tokiais atvejais tūkstančio pavardžių sąrašas būdavo peržiūrimas.

Tai ir lėmė, kad pirmadienio, 1943 spalio 13, naktį vienas Žydų tarybos darbuotojas atėjo Hansui ir Friedelei pranešti, kad ruoštūsi išvežimui. Paskubomis apsirengęs, jis apibėgo visas instancijas, kaip įprasta, intensyviai dirbančias naktį prieš kassavaitinį vežimą. Ligoninės vyriausiasis gydytojas Spanieras, išgirdęs žinią, baisiai pasipiktino: juk Hansas čia dirbo jau metus ir plūkėsi iš peties, o kiek čionai ir vėliau atvykusių, ir uolumu nepasižyminčių. Bet prieš faktą, kad net Žydų taryba, į kurios sąrašą jis įtrauktas, negali apginti, Sveikatos priežiūros tarnyba buvo bejėgė.

Aštuntą ryto jiedu su visa manta jau stovėjo prie traukinio – geležinkelio bėgiai lagerį kirto skersai. Spietėsi nesuskaičiuojama minia. Vyrų iš Tvarkos priežiūros tarnybos ir iš operatyvinio būrio krovė bagažą į traukinį, o du paskutinius vagonus kimšte prikimšo maisto atsargų kelionei. Netrukus pasirodė ligoninės slaugytojai neštuvais sunešė jau nebeįstengiančius paeiti ligonius – šiems nebuvo suteikta išimčių, nes esą kitą savaitę juo labiau jie nebūtų atsistoję. Už kelių dešimčių metrų prie užkardos būriavosi pasiliekančios, daugelis rauduoja garsiau už išvykstančius. Traukinį iš priekio ir iš galo saugojo

* Žydų atstovaujamas organas, įkurtas vokiečiams reikalaujant, tarpininkauti su žydų bendruomene.

SS automobiliai su sargybiniais, kurie elgėsi itin draugiškai ir išvežamus žmones netgi drąsino. Nieko nuostabaus: nuo olandų buvo slepiama, kaip iš tikro elgiamasi su „jų“ žydais.

Pusę vienuoliktos traukinys pajudėjo. Prekinių vagonų durys buvo užsklęstos iš išorės. Paskutiniai atsisveikinimo žodžiai, paskutiniai rankų mostai pro liukus vagonų viršuje, ir štai jie jau dunda Lenkijos kryptimi nežinomu adresu.

Hansui ir Friedelei pasisėkė: pateko į vagoną išskirtinai su jaunimu. Jie – seni Friedelės bičiuliai iš sionistų grupės, kuriai anksčiau priklausė ir ji. Visi elgėsi labai draugiškai ir paslaugiai. Vagone buvo trisdešimt aštuoniese, palyginti mažai, tad, truputėlį pasispaudus, mantą sukabinus palubėje, visiems pakako vietos ant grindų.

Netrukus prasidėjo malonioji kelionės dalis. Pirmoje stotelėje į vagonus sulipę esesininkai pareikalavo cigarečių, paskui – rankinių laikrodžių. Vėliau atėjo eilė parkeriams ir papuošalams. Jaunuoliams šie reikalavimai kėlė juoką, jie esesininkams davė porą cigarečių, tikindami daugiau nieko neturį. Daugelis buvo kilę iš Vokietijos, tad bendrauti su esesininkais jiems buvo ne naujiena. Sykį jau pavyko išgyventi, todėl jaunuoliai nė nemanė nusileisti.

Ištisas tris dienas niekas nedavė valgyti, o traukinio maisto atsargų taip ir nematė akyse. Nieko tokio! Iš Vesterborko buvo pasiėmę pakankamai maisto. Retsykiais keletui leisdavo išlipti iš vagono ištuštinti perpildyto tualetu bakelio. Visi nuoširdžiai džiūgavdavo, pakeliui išvydę miestų bombardavimo padarinius, bet šiaip kelionė klostėsi be jokių ypatingų įvykių. Trečią dieną paaišėjo kelionės tikslas – Aušvicas. Kol kas tai buvo tik žodis be jokio turinio, jis nereiškė nei gera, nei bloga.

Naktį pasiekė Aušvicą, galutinį jų deportacijos tašką.

Traukinys sustojo, ilgą laiką nieko nevyko. Pertrauka užsitęsė taip ilgai, jog visi ėmė nekantrauti, norėdami galų gale pamatyti, kaip tas Aušvicą atrodo.

Pamatė.

Išaušus jie vėl pajudėjo, šįsyk – paskutinei atkarpai. Po kelių minučių, užvažiuojant ant pylimo, traukinys sustojo vidury laukų. Išilgai pylimo būriavosi dešimties–dvylikos vyrų grupelės. Jie vilkėjo uniformas baltais ir mėlynais dryžiais, galvas dengė tokios pat medžiagos kepurės. Daugybė esesininkų bėgiojo sumaištyje. Vos traukiniui sustojus, vyrukai nusikaltėlių drabužiais visu būriu pasileido prie vagonų ir atstūmė duris.

– Bagažą mest lauk, visiems išsirikiuot priešais vagoną!

Be galo išsigandę, kad teks atsisveikinti su viskuo, ką turėjo, visi paskubomis kaišiojo būtiniausius daiktus tarp drabužių klosčių. Bet vyrai jau buvo spėję sušokti į vagonus ir svaidė mantą lauk. Netrukus suglumę jie jau stovėjo lauke. Nedrąsų trypciojimą nutraukė esesininkai, apsupę minią iš abiejų pusių ir gindami link kelio, einančio išilgai geležinkelio. Atsiliekančius kareiviai skubino spyriais arba daužė lazdomis, tad kiekvienas kuo greičiau stengėsi atsistoti į ilgą eilę.

Tik tuomet Hansą nutvilkė mintis: juodu išskirs; vyrus ir moteris skirstė į atskiras grupes. Jam vos spėjus pabučiuoti Friedelę ir ištarus: „Iki pasimatymo“, juos atplėšė vieną nuo kito. Priešais eiles stovėjo karininkas su lazda rankoje, žmonės

pamažėle artėjo jo link. Nužvelgęs kiekvieną, karininkas mostelėdavo lazda parodydamas: „į kairę, į dešinę“. Kairėn – visi senyvo amžiaus vyrai, neįgalieji ir iš pažiūros aštuoniolikos dar nesulaukę jaunuoliai. Į dešinę stėjo jauni ir stiprūs.

Hansas nė nepastebėjo, kaip priartėjo jo eilė. Vis nenuleido akių nuo Friedelės, laukiančios, kada ims skirstyti moteris, eilėje už kelių metrų. Ši nusišypsojo Hansui tarsi sakydama: „Nesijaudink, viskas bus gerai“. Susirūpinęs ja, neišgirdo karininko, kuris pasirodė esąs gydytojas, klausimo, kiek jam metų. Nesulaukęs atsakymo, gydytojas suirzęs lazda užtvojo taip stipriai, kad šis skriste nuskrido į kairę pusę.

Taip Hansas atsidūrė tarp visų nelaimėlių: čia būriavosi senukai, šalia savęs pastebėjo akląjį, iš kitos jo pusės stovėjo berniukas silpnapročio veidu. Iš išgąščio Hansas įsikando lūpą. Jis visai nenorėjo tokio likimo, kaip vaikų ir savo dienas šioje žemėje baigiančių senolių, nes buvo akivaizdu: lemta išgyventi tik stipriesiems. Tačiau pereiti į kitą eilę jau vėlu – juos akylai stebėjo esesininkai su į priekį atkištais ginklais.

Friedelę nusiuntė prie jaunų moterų. Vyresnio amžiaus moterims ir motinoms su vaikais buvo skirta dar kita eilė. Tad galiausiai sudarytos iš viso keturios eilės: vienoje rikiavosi 150 jaunų moterų, kitoje – tiek pat jaunų vyrų, kiti 700 stovėjo atokiau šalikelėje, išsirikiavę dviem eilėmis.

Tada prie vyresnio amžiaus vyrų eilės prisiartinęs karininkas gydytojas šūktelėjo, ar tarp jų yra gydytojų. Keturi vyrai išsi-
veržė į priekį. Karininkas kreipėsi į van der Kousą, garbaus amžiaus šeimos gydytoją iš Amsterdamo:

– Kokios ligos buvo paplitusios lageryje Olandijoje?

Van der Kousas kiek padvejojęs ėmė vapėti apie akių ligas. Gydytojas pasipiktinęs nususuko.

Supratęs, kad tai vienintelis jo šansas, Hansas paklausė:

– Ar turite omenyje užkrečiamąsias ligas? Buvo nustatyti keli atsitiktiniai raudonukės atvejai, bet jie pavojaus nekėlė.

– O tymai?

– Ne, nė vieno atvejo.

– Puiku, visi atgal į eilę, – sukomandavo karininkas ir linktelėjo savo adjutantui: – Šitą paimsime.

Adjutantas, mostelėjęs Hansui, pasivedėjo į jaunų vyrų eilę. Jis lengviau atsikvėpė, supratęs, kokio pavojaus išvengė. Įtariamus patvirtino ir atriedėję sunkvežimiai – į juos imta laipinti senukus ir moteris.

Tuomet Hansas pirmąsyk savo akimis išvydo tikrąjį esesininkų veidą. Žmonės buvo stumdomi, spardomi ir mušami. Daugelis neišgalėjo savo jėgomis įlipti į aukštai iškeltas priekabas. Eiliniai juos talžė lazdomis, versdami stengtis iš paskutiniųjų.

Viena senolė, kuriai buvo stipriai trenkta per galvą, gausiai kraujavo. Keletas, suvokdami neišropšią į priekabą, trypčiojo apačioje, o juos bandančius kilstelėti esesininkas kojos spyriu ar rankos smūgiu nublokšdavo šalin.

Atvykus paskutiniam sunkvežimiui, du esesininkai, už pažastų čiupę vieną nelaimėlį, švystelėjo į priekabą. Išsigandusios moterys skubinosi lipti. Hansas nebežiūrėjo Friedelės, bet žinojo, kad ji eina kolonoje. Moterims nuslinkus porą šimtų metrų, išjudėjo ir vyrai.

Žygiuojančias kolonas griežtai saugojo. Iš abiejų pusių lydėjo sargybiniai su atstatytais šautuvais. Ties kas dešimtu kaliniu žygiavo po sargybinį. Hansas, eidamas kolonos gale, pastebėjo, kaip du sargybiniai – vienas iš kairės, kitas iš dešinės, susirodė ženklais ir apsidairė. Sargybinis iš kairės prisiartino prie Hanso ir pareikalavo atiduoti laikrodį. Šį gražų laikrodį su

chronometru Hansas buvo gavęs iš mamos dovanų, kai išlaikė baigiamąjį medicinos mokslų egzaminą.

– Jis man būtinas profesiniam darbui, aš esu gydytojas, – bandė prieštarauti.

Sargybinis išsiviepė:

– Koks tu gydytojas, šūdžius tu, šunpalaikis! Duokš šen laikrodį!

Vyras čiupo Hansą už rankos, smaukė laikrodį. Hansas priešinosi.

– Kas čia – mėgini bėgti?! – pagrasino sargybinis, nukreipdamas į jį ginklą.

Hansas suprato, kokia beviltiška padėtis. Visiškai nesinorėjo pirmą dieną Aušvice žūti, pakirstam kulkos „už bandymą bėgti“. Tad su laikrodžiu atsisveikino.

Kolonoms kertant geležinkelio bėgius, posūkyje pamatė Friedelę. Kai ji jam pamojavo, atsiduso su palengvėjimu. Perlipę geležinkelį, pasiekė užkardą su sargybos postu. Buvo panašu, kad pasiekė lagerio teritoriją. Aplinkui stovėjo statybinių medžiagų sandėliai, angarai ir stūksojo milžiniškos medienos ir plytų stirtos. Pro šalį riedėjo traukinukai, tempiami rankomis. Vagonėlius traukė įsikinkę vyrai. Šen bei ten išsimėtę palei kelią stovėjo didesni pastatai, fabrikai, iš kurių sklido variklių gausmas. Kiek paėjus, prieš akis vėl vėrėsi malkų, plytų ir angarų peizažas. Priekyje stūksojo kranas, keliantis cemento skiedinį. Visur virė gyvenimas, vyko intensyvios statybos. Bet labiau už kranus ir traukinukus akis rėžė vyrai kalinių uniformomis. Visi darbai buvo atliekami rankomis, tūkstančių, dešimčių tūkstančių vyrų rankomis.